

Wat de Nederlandse Hervormde Kerk betreft, moet dan om te beginnen de betekenis onderstreept worden van de man die later in de bezetting als de verpersoonlijking van het hervormd, ja van het protestants verzet beschouwd werd: ds. Gravemeyer. In ons vorige deel memoreerden wij al dat hij, pas gekozen tot secretaris van de Algemene Synode der hervormde kerk, onmiddellijk na de capitulatie voorzag dat een kerkstrijd op handen was. 'We zijn er niet om de strijd te voorkomen', zei hij toen tegen een bezoeker, 'maar om die goed te strijden.' Al op 15 mei '40 wees hij er de bijeenge-roepen Haagse hervormde predikanten met nadruk op dat men in de eerstvolgende dienst voor de koningin diende te bidden en in een mededeling in het *Weekblad van de Nederlandse Hervormde Kerk* noemde hij enkele weken later die voorbede 'meer dan ooit geboden'.

Gelijk reeds gezegd: statutair had de Algemene Synode en had ook het kerkbestuur, de Algemene Synodale Commissie, geen bevoegdheid om zulk een mededeling het karakter te geven van een voorschrift. *A fortiori* miste ook haar secretaris, Gravemeyer, die bevoegdheid. Wanneer hij de voorbede voor de koningin 'meer dan ooit geboden' noemde, dan was dat, formeel, niet meer dan een inzicht, een aanbeveling, door de secretaris in zijn functie kenbaar gemaakt. Hij vertrouwde dat zulk een aanbeveling wankelmoedigen over hun aarzelingen zou heenhelpen. De kerk had, meende hij, behoefte aan leiding; tot die leiding achtte hij zich geroepen.

Kuno Henricus Eskelhoff Gravemeyer was in februari 1883 in het Friese Oldeboorn geboren. Zijn grootvader, die uit het Duitse Oost-Friesland stamde, was predikant geweest, zijn vader was het ook. Hij was de jongste zoon uit een gezin met vijf kinderen dat evenwel niet lang in Oldeboorn bleef wonen: zijn vader werd in '88 naar Gorcum beroepen, vervolgens naar Utrecht. Daar doorliep Gravemeyer het gymnasium, vervolgens ging hij er theologie studeren – een studie die hij combineerde met de beoefening van velerlei sporten: zwemmen, roeien, worstelen en boksen. Hij was hard op weg, een soort fysieke geweldenaar te worden, toen zich plotseling een innerlijke doorbraak bij hem voordeed en hij, naar eigen overtuiging, eerst recht tot het ambt van predikant geroepen werd. Als zodanig stond hij in enkele gemeenten, het langst (van 1920 af) in Den Haag, in de armste stadswijk. Hij was in zoverre een tegenstander van de verzuiling dat hij in toenemende mate vond dat de protestanten mede door hun christelijke bijzondere scholen en door hun omroepverenigingen als de NCRV en de VPRO bezig waren, zich binnen het geheel van het Nederlandse volk te isoleren. Hij was dan ook geen vriend van de Anti-Revolutionaire Partij. Enige tijd lang verleende hij steun aan de Hervormde (Gereformeerde) Staatspartij van ds. Lingbeek, een van de twee fel anti-roomse politieke